

کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران: وضعیت کنونی و برنامه‌های آینده

«در گفت‌وگو با خانم دکتر فاطمه فهیم‌نیا»

گفت‌وگو از: داریوش مطلبی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران از قدیمی‌ترین کتابخانه‌های دانشگاهی کشور است که منابع بسیار ارزشمند علمی، تاریخی و منحصر به فرد را در بر می‌گیرد. بسیاری از نسخ موجود در این کتابخانه امروزه نایاب هستند و در هیچ‌جایی نظیر آنها یافت نمی‌شود. از طرفی نیز این کتابخانه جزء بزرگ‌ترین و تأثیرگذارترین کتابخانه‌های دانشگاهی کشور است. از این‌رو در ادامه معرفی کتابخانه‌های بزرگ کشور بخش، ویژه‌ای از این شماره کتاب ماه را به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران اختصاص داده‌ایم که در ادامه گفت‌وگویی با خانم دکتر فاطمه فهیم‌نیا در خصوص وضعیت کنونی و برنامه‌های آتی کتابخانه انجام داده‌ایم که خوانندگان محترم را به مطالعه آن دعوت می‌کنیم.

۱۳۴۸ که طرح این ساختمانی که در حال حاضر در آن مستقر هستیم ارائه شد و دارای بیشترین امتیاز بود بنابراین دستور اجرای آن صادر و بعد از سه سال به صورت رسمی افتتاح شده است. کتابخانه شامل هفت طبقه مخزن، دو طبقه بخش‌های تالاری و دو طبقه دیگر است که برای نمایشگاه‌ها و مراسم استفاده می‌شود، جمعاً ۲۲۰۰۰ متر مربع زیربنا دارد که بر اساس تعداد دانشجوی و رشته‌هایی که در سال ۱۳۵۰ در دانشگاه بودند و پیش‌بینی می‌شده و با سیر آموزش عالی به نظر عدد خوبی برای زیربنا می‌رسد و اگر بر اساس حداکثر تعداد در نظر بگیریم شاید تا ۳۰۰۰ تا را دانشگاه تهران پوشش دهد. در حال حاضر ما در مجموعه دانشگاه تهران ۲۴۰۰۰ دانشجوی و حدود ۵۰۰۰۰ عضو در کتابخانه داریم و به محققین از سراسر کشور به شرط اینکه دانشجوی دکتری باشند یا محققین آزادی که دارای تألیف باشند خدمات ارائه می‌شود و این باعث شده که حجم مراجعین ما زیاد شود. شاید در وهله اول مقایسه عدد ۲۴۰۰۰ با ۵۰۰۰۰ به نظر زیاد برسد ولی اشاره می‌کنم که کلیه دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس به محض ثبت نام در این دانشگاه بر اساس تفاهم‌نامه‌ای که داریم عضو کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران تلقی می‌شوند. کلیه دانشجویان رشته علوم پزشکی دانشگاه تهران که

بسم‌الله الرحمن الرحیم. ضمن تشکر بابت قبول این مصاحبه، لطفاً به اختصار در خصوص کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران صحبت بفرمایند و معرفی کوتاهی داشته باشند.

□ به نام خدا. من باید پیش‌دستی می‌کردم و از حسن نیت مجموعه وزارت ارشاد به‌ویژه همکاران در خانه کتاب و عزیزان در کتاب ماه کلیات که خیلی به آنها زحمت دادیم تشکر می‌کردم. مقدمه این معرفی و گزارش بزرگداشت شصتمین سالگرد تأسیس کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران بود که در آبان ماه گذشته طی هفته کتاب و کتابخوانی برگزار شد و برنامه‌های بسیار متنوعی داشت و ما درصدد بودیم که برای این مراسم ویژه‌نامه‌ای تدارک ببینیم که ابتدای آشنایی و گسترش ارتباط ما با مجموعه شد و در ادامه با این مصاحبه در خدمت شما هستیم. در مورد تاریخچه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران باید عرض کنم که تأسیس آن به سال ۱۳۲۸ و با اهداء مجموعه استاد مشکوه از اساتید پیش‌کسوت دانشگاه برمی‌گردد. ایشان ۱۳۲۹ نسخه خطی به مجموعه اهداء کردند که سنگ بنای کتابخانه مرکزی شد. این ۱۳۲۹ نسخه هسته مجموعه خطی ما را تشکیل می‌دهد که امروزه بالغ بر ۱۷۰۰۰ است. سال‌ها بعد ساختمان کتابخانه مرکزی در نقاط مختلفی مستقر بود تا سال

هنگامی که کتابخانه مرکزی پایگاه‌های اطلاعاتی را خریداری می‌کند و دسترسی بسیار گسترده‌ای برای منابع قرار می‌دهد افراد در دانشکده‌ها با فراغ بال بهتری می‌توانند کار کنند

مدرک هستند، ما مدارک آنها را هم می‌پذیریم.

■ در حقیقت کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران مانند سایر کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها بیشتر پژوهش محور است و سعی می‌کند نیازهای پژوهشگران را برطرف کند.

□ دقیقاً به این شکل نیست، اولویت‌های ما نیازهای پژوهشی هستند اما نیازهای پژوهشی برای دانشجویان بیشتر در دانشکده محل تحصیل آنها برآورده می‌شود. هنگامی که کتابخانه مرکزی پایگاه‌های اطلاعاتی را خریداری می‌کند و دسترسی بسیار گسترده‌ای برای منابع قرار می‌دهد افراد در دانشکده‌ها با فراغ بال بهتری می‌توانند کار کنند. نکته‌ای که برای من اهمیت دارد این است که کتابخانه دارای ویژگی‌هایی باشد که یک محیط امن برای آموزش و پژوهش قرار گیرد. خوشبختانه در این بحث هم موفق بودیم؛ با افزایش ساعت کار سرویس کتابخانه تا ۱۲ شب برای بسیاری از دانشجویانی که در منزل امکان قرائت منابع خود را ندارند یا حتی در محیط‌های خوابگاهی نمی‌توانند تمرکز لازم را داشته باشند، در ایجاد یک فضای امن تلاش کردیم. بُعد فضایی و بهبود فضاها یکی از نقاط قوتی است که شاید هدف اولیه ما نبوده ولی خوب به آن دسترسی پیدا کردیم و با وجود مسائل مختلفی که

تعداد آنها به ۸۰۰۰ دانشجوی می‌رسد عضو کتابخانه مرکزی دانشگاه هستند یعنی ۱۴۰۰۰ عضو از این اعضاء را دو قرارداد همکاری پوشش می‌دهد. به غیر از آن حجم وسیعی از تفاهم‌نامه‌های مختلف با فرهنگستان‌ها و دانشگاه‌های مختلف داریم که شاید بیشترین دستاورد من در این دو سال همکاری است که بین مراکز اسنادی انجام شده، مراکز با ما عضویت متقابل دارند و بسیاری از آنها حتی مجموعه‌سازی نکرده و از مجموعه‌های ما استفاده می‌کنند. طی سال تحصیلی با محاسبه امانت‌رفتن‌های الکترونیک روزانه نزدیک به ۴۸۰۰ مراجعه‌کننده داریم و در حال حاضر اگر بخواهیم با همین ظرفیت دانشجو دانشگاه تهران جلو برویم حداقل باید ۱۴۰۰۰ متر مربع فضا اضافه کنیم که اولویت‌های ما ساختن ظرفیت‌های جدید است.

■ اشاره فرمودید که کتابخانه علاوه بر دانشجویان دانشگاه تهران طی تفاهم‌نامه‌هایی که ایجاد شده سایر دانشگاه‌ها مانند دانشگاه تربیت مدرس و برخی از مراکز دایره‌المعارفی و نهادها را هم شامل می‌شود، آیا امکان استفاده دانشجویان در مقاطع تحصیلی مختلف و حتی دانشگاه آزاد وجود دارد یا صرفاً نیاز به تفاهم‌نامه دارد؟

□ برای دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی هیچ محدودیتی وجود ندارد و دانشجویان تحصیلات تکمیلی هر دانشگاهی حتی دانشگاه آزاد می‌توانند به روابط عمومی مراجعه و عضو کتابخانه شوند. در بحث تفاهم‌نامه‌ها باید اشاره کنم که ما مراکز غیر تخصصی نداریم؛ مثلاً در دانشگاه تربیت مدرس همه دارای مدارک بالا هستند یا دانشگاه علم و فرهنگ که یک دانشگاه تخصصی است، بنیاد اندیشه اسلامی و اصولاً نهادهایی از این دست خود محقق‌هایی دارند و یا افرادی که دوره تحصیلات تکمیلی را گذرانده‌اند و دارای

در سال‌های گذشته وجود داشته توانستیم در کتابخانه دانشجویان را از لحاظ آموزشی حمایت کنیم.

■ با توجه به حجم گسترده مراجعین به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، همان‌طور که فرمودید روزانه به بیش از ۴۰۰۰ نفر ارائه خدمت انجام می‌دهید. چه سیاست‌هایی را در مجموعه‌سازی پیش گرفتید که بیشتر مراجعین بتوانند نیاز اطلاعاتی خود را برآورده کنند، آیا سیاست‌های مشخصی دارید یا سعی می‌کنید بیشتر منابع را تهیه کنید؟ همچنین در بخش نسخ خطی و نشریات آیا سیاست‌های خاصی دارید؟ لطفاً در مورد آن هم صحبت بفرمایید.

□ به دلیل اینکه مجموعه‌سازی ورودی هر مرکز اطلاعاتی است، در دانشگاه تهران یک اداره کل وجود دارد که بر خرید منابع نظارت می‌کند بنابراین خرید منابع در مجموعه ما اتفاق نمی‌افتد. خرید منابع خارجی و پایگاه‌های اطلاعاتی که به‌وفور

به دلیل اینکه مجموعه‌سازی، ورودی هر مرکز اطلاعاتی است، در دانشگاه تهران یک اداره کل وجود دارد که بر خرید منابع نظارت می‌کند بنابراین خرید منابع در مجموعه ما اتفاق نمی‌افتد

در دسترس محققین و پژوهشگران در مجموعه دانشگاه تهران قرار می‌گیرد توسط کمیته‌های تخصصی کتابخانه‌های دانشکده‌ها صورت می‌گیرد. در جلسات مستمری که ماهانه با ۴۷ کتابخانه زیرمجموعه خود داریم نیازسنجی انجام می‌شود، آنها درخواست اساتید و اعضای هیئت علمی را می‌گیرند، این درخواست‌ها جمع شده و به اداره کل که کار ارزی را انجام می‌دهد ارسال می‌شود آنها هم در کنسرسيوم وزارت علوم نماینده‌ای دارند و از آن طریق هدایت می‌شود. بعد از آن اطلاعاتی که به‌دست می‌آید از طریق مرکز انفورماتیک برای تمام مراکز به‌طور یکسان به‌اشتراک گذاشته می‌شود و محدودیت دسترسی هم ندارد. در اینجا کتابخانه مرکزی نقش هماهنگ‌کننده و آموزش‌دهنده دارد که هماهنگ‌کنندگی را از طریق شورای هماهنگی و آموزش را به‌عنوان پایه‌گذار یک سایت یا مرکزی برای آموزش استفاده از منابع الکترونیکی اعمال می‌کنیم. این مرکز با بیش از پنجاه دستگاه رایانه به‌صورت هفتگی در زمینه‌های مختلف اطلاع‌رسانی هر گونه اطلاعات، مجلات الکترونیکی و کتاب‌های الکترونیکی را که وارد می‌شود با مشارکت اداره کل تجهیزات و تأمین منابع اطلاعات علمی، آموزش‌هایی را برقرار می‌کند و اداره کل در قراردادی که منعقد می‌کند یک بخشی را برای آموزش اختصاص می‌دهد.

■ فرمایشات شما بیشتر در مورد منابع الکترونیک است در مورد منابع چاپی چگونه است؟

□ در مورد منابع چاپی کتابخانه مرکزی از معدود مراکز و شاید دومین مرکز ایران است که تابع قانون واسپاری است. به موجب این قانون باید یک نسخه از کتب دارای تیراژ بالای ۱۵۰۰ نسخه به کتابخانه فرستاده شود. مضاف بر آن با قراردادهایی که با مراکز فرهنگی داریم نسخ متعدد و مکرری از کتاب‌ها به اینجا می‌آید در نتیجه خرید کتاب فارسی تقریباً وجود ندارد. ما از بین مجموع انبوهی از کتاب‌ها که ارسال می‌شود باید انتخاب درستی داشته باشیم تا بر بار مخازن افزوده نشود و کتاب‌هایی برای دانشجو انتخاب شوند که مورد استفاده قرار گیرد. برای این کار کمیته انتخاب تشکیل می‌شود. ما بیشتر از اینکه انتخاب کنیم که بخریم دقت می‌کنیم که بهترین انتخاب را انجام دهیم.

■ یک نسخه‌ای که به کتابخانه می‌آید برای شما کفایت می‌کند؟

□ معمولاً بیشتر از یک نسخه ارسال می‌شود به این خاطر که کتاب‌های دانشگاهی معمولاً تیراژهای خوبی دارند، ناشران و همچنین مراکز خود کتاب را برای ما می‌فرستند و ما به ندرت کتاب‌هایی را که نفیس هستند، تیراژ کمتر از ۵۰۰ نسخه دارند و یا با محدودیت چاپ می‌شوند خریداری می‌کنیم در نتیجه خرید کتاب ما محدود می‌شود. هفت سال پیش من به‌صورت موقت در اینجا مسئولیتی داشتم؛ در آن زمان ما قرارداد واسپاری نشریات را با هماهنگی وزارت ارشاد جلو بردیم که خیلی کمک کرد یعنی از هر شماره از نشریات که منتشر می‌شد یک نسخه به کتابخانه ارسال می‌شد و آرشیوی که در اداره کل مطبوعات داخلی مستقر بود در پایان هفته به کتابخانه مرکزی منتقل می‌شد و هنوز هم این اتفاق می‌افتد.

■ یعنی انتخاب و دریافت نشریات از طریق نسخه‌ای است که به وزارت ارشاد می‌آید.

□ ما از سایت مگیران هم نسخه چاپی نشریات را می‌گیریم.

■ در مورد نسخ خطی همان‌طور که اشاره فرمودید شاید پایه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران از نسخه‌های خطی شروع شده و یکی از کتابخانه‌هایی بوده که از نظر توزیع نسخه‌های خطی و نسخ معادل جزء بهترین کتابخانه‌های ایران بوده. البته شاید در کتابخانه‌های دانشگاهی اولین و در حوزه‌های دیگر جزء کتابخانه‌های بزرگ بوده اما با توجه به اینکه پژوهشگران نسخه‌های خطی یا نسخه‌پژوهان به نوعی نگاه ویژه‌ای به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران دارند چه اقداماتی در مجموعه‌سازی نسخه‌های خطی انجام شده تا بتواند بعد از مدتی دچار رکود و ایستایی نشود و حالت پویایی داشته باشد و

مردم از آن استفاده کنند، چه کارهایی در مجموعه‌سازی نسخ خطی انجام شده است؟

بیشتر فعالیت ما در توسعه مجموعه نبود و دلیل آن هم محدودیت‌های بودجه است. بودجه ما در یک سال با مراکز اسناد دیگر قابل مقایسه نیست در حالی که تعداد مراجعین و کاربران ما هم قابل مقایسه نیست یعنی شاید در ازاء صدها برابر کار کمبود بودجه داریم. این بحث باعث می‌شود که اولویت‌هایی که بر روی نسخ خطی می‌گذاریم معمولاً از محل اهداها، تردید به اهداء، شناسایی مجموعه‌های خوب و مذاکره با آنها باشد و بیشتر کار معنوی است تا مادی، البته زمانی که جلسه مقوم‌های ما تشکیل می‌شود و آنها تشخیص می‌دهند که نسخه‌ای لازم است سعی می‌کنیم اعتبارات آن را فراهم کنیم ولی نرخ آن رشد درصدی قابل توجهی نیست که بتوان گفت ما سالانه دو یا سه درصد نرخ رشد سالانه داریم. حتی زمانی که برای یک خرید به قطعیت می‌رسیم با بنیاد جمالزاده که متولی بخشی از هزینه‌های کتابخانه مرکزی به‌ویژه در بخش نسخ خطی است جلسه می‌گذاریم و جناب آقای افشار، دوستانی که در بنیاد هستند و همچنین دوستانی از بیرون که صلاح می‌دانند حضور دارند و در این جلسات بر اساس نظرات آنها و قیمت‌گذاری که می‌شود هزینه‌هایی از طریق خود بنیاد جمالزاده به مجموعه اهداء می‌شود؛ یعنی در بودجه رسمی ما هزینه‌ای برای خرید منابع اطلاعاتی نداریم.

بنابراین در حال حاضر بیشتر بحث حفظ، نگهداری و اشاعه اطلاعات موجود مد نظر است. در رابطه با مجموعه‌سازی سایر منابع به‌خصوص منابع الکترونیک به پایگاه‌ها اشاره کردید. با توجه به حضور گسترده دانشجویان و پژوهشگران در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران آیا برای مجموعه‌سازی نوارها، میکروفیلم‌ها، میکروفیش‌ها یا چیزهایی از این دست اقدامی شده است؟

این بخش از قبل موجود بوده. یک بخش دیداری - شنیداری فعالیت دارد که وظیفه تولید میکروفیلم‌ها، میکروفیش‌ها، دستگاه‌های مربوط به خواندن این منابع و تولید و به‌روزرسانی آنها را به عهده دارد. کتابخانه مرکزی مجموعه عکاسی بسیار قوی‌ای داشت ولی به‌واسطه تغییرات تکنولوژیکی و توسعه خدمات به گروه‌های بسیاری از دانشجویانی که تازه به جمع دانشجویان دانشگاه تهران پیوستند باعث شده که یک سری تغییر سیاست‌ها را داشته باشیم؛ یعنی ماهیت مواد دیداری - شنیداری در کتابخانه را تغییر دهیم و این باعث شد که مجموعه دیجیتال ما رشد کند و شاید در این دو سال بیشترین توسعه ما در این بخش بود. حدود هفت هزار میکروفیلم داریم که بخشی از آن مربوط به نشریات قدیمی است که میکروفیلم شدند و بخش دیگر آن نسخه‌های خطی است که اساتید ما از دانشگاه‌های خارج از کشور در این حوزه‌ها لازم دانستند و مجموعه‌سازی نسبت به آن اتفاق افتاده است و این میکروفیلم‌ها از نظر شرایط نگهداری کنترل و مجدداً

بازبینی شدند به این علت که شاید سال‌ها بود سازماندهی درستی نشده بودند. همان‌طور که مستحضر هستید فهرست نسخ خطی ما هم به‌روز نیست و فهرست ۱۹ و ۲۰ در مرحله چاپ هستند که اگر ۲۱ هم چاپ شود تازه فهرست نسخ خطی ما به‌روز می‌شود. شاید ۵۰ هزار سند داریم که هنوز سازماندهی نشدند و به خاطر حجم زیاد مراجعین، وقت نیروی انسانی که باید صرف کار سازماندهی شود بیشتر به کار مراجعین می‌رسد در نتیجه مجبوریم با اولویت نسبت به ذخیره و دیجیتال کردن آنها اقدام کنیم تا بر اساس پروژه‌های کوتاه‌مدت موضوع را حل و ماژول‌بندی کنیم و بر اساس ماژول‌ها جلو برویم. در ماژول‌ها ما اولویت‌گذاری کردیم و بر اساس مثالی که فرمودید در مورد پیوست میکروفیلم‌ها، ۷ هزار میکروفیلم داریم که بر اساس منابع سندی است و تقریباً ۴ هزار میکروفیلم هم داریم که مربوط به مرکز مطالعات حقوق بشر در رابطه با اسناد سازمان ملل است. اسناد سازمان ملل را که میکروفیلم‌های آن در اختیار ما قرار گرفته است اسکن نمی‌کنیم به این دلیل که

شاید ۵۰ هزار سند داریم که هنوز سازماندهی نشدند و به خاطر حجم زیاد مراجعین، وقت نیروی انسانی که باید صرف کار سازماندهی شود بیشتر به کار مراجعین می‌رسد

شما خیلی راحت می‌توانید در اینترنت اصل اسناد را از فایل‌ها استخراج کنید. ما از روش‌های جایگزین استفاده می‌کنیم تا در کوتاه‌ترین زمان هر چه سریع‌تر به یک مجموعه دیجیتال برسیم. لازم است اشاره‌ای در مورد بحث مجموعه‌سازی منابع الکترونیک داشته باشیم؛ خرید منابع الکترونیکی در دانشگاه تهران در سالی که گذشت بر خلاف عدم تخصیص بودجه‌های خوب به خود کتابخانه، در منابع دیجیتالی که در اختیار هر محقق و استادی از منزلش قرار می‌گیرد و هر کسی می‌تواند به آن دسترسی داشته باشد دانشگاه هزینه‌های خوبی کرده است. به نظر من کامل‌ترین مجموعه را در دانشگاه‌های کشور داریم. در همه مجموعه‌ها خرید انجام شده، هیچ کنسرسیوم و کنسرسیوم فرعی نیست که شکل گرفته باشد و دانشگاه تهران عضو آن نباشد و شاید در مجموعه‌ها بالغ بر صدها میلیون رکورد اطلاعاتی اعم از کتاب، نشریه، مقاله، ثبت اختراع، استاندارد و حتی اقلام تخصصی مانند CRC در مجموعه دانشگاه تهران موجود است و گاه شنیده می‌شود که ما یکی از بزرگ‌ترین خریداران منطقه‌ای اطلاعات هستیم.

این مسئله کمک می‌کند اعضای هیئت علمی و دانشجویان به جدیدترین اطلاعات روز دنیا دسترسی داشته باشند. اگر

ما در کتابخانه مرکزی کتاب گویا تولید می‌کنیم که برای دانشجویان نابینا بسیار اهمیت دارد و تا به امروز بر اساس متونی که در دانشگاه تهران تدریس می‌شود کتاب‌های مربوط به ۱۰ عنوان درسی را برای دانشجویان نابینا گویا کرده‌ایم

سال گذشته ما یک قرارداد همکاری با کتابخانه ملی منعقد کردیم که فکر می‌کنم بزرگ‌ترین دستاورد کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران این تفاهم‌نامه بود که به واسطه حسن نیت و لطفی بود که جناب اشعری نسبت به مجموعه داشت این همکاری ابعاد متنوعی دارد و از آموزش نیروی انسانی کتابدار با تأسیس دانشکده کتابداری شروع می‌شود و بعد درهم کرد مجموعه کتابخانه ملی و کتابخانه مرکز اسناد، معتبر بودن کارت دانشجویان دانشگاه تهران در کتابخانه ملی به‌عنوان عضو تا در هر زمان بتوانند از خدمات آنجا استفاده کنند، حفاظت مشترک نسخ خطی و دوره‌های آموزشی است. در بحث سازماندهی بر اساس آن تفاهم‌نامه قرار شد به هم کمک کنیم، شما که هم‌رشته ما هستید عنایت ویژه دارید که بحث مستند مشاهیر و مستند موضوعی یکی از دغدغه‌های اصلی کتابخانه ملی است و ما هماهنگ کردیم که اگر قرار شد اصلاحاتی اتفاق بیفتد به‌جای دانشگاه بهتر است در مبداء باشد. ما این امکان را مهیا می‌کنیم که نیرویی را مسئول ویرایش بخش مستندات قرار دهیم که شاید بسیاری از آنها ویرایش‌های ساده تایپی و عبارتی باشد تا ویرایش‌های تخصصی، این نیرو از طرف کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران در محل کتابخانه ملی مأمور باشد و شرایط حضور آن را هم نوشتیم و در حال تبادل نیرو هستیم. دلیل برخورد ما به این مسئله این بود که نرم‌افزار کتابخانه دانشگاه تهران متفاوت از نرم‌افزار سیمرغ و پارس‌آذرخش است و نرم‌افزاری است که برای دانشگاه نوشته شده و چون برای این نرم‌افزار مجبوریم این بازبینی را انجام دهیم چه بهتر که مجموعه‌ای بزرگ‌تر یعنی همه کتابداران ایران ببرند و از آن بهره بگیرند.

■ به نرم‌افزار کتابخانه دانشگاه تهران اشاره فرمودید و اینکه مختص دانشگاه است. امروزه تلاش می‌کنند در تعامل‌های اطلاعاتی نرم‌افزارها بتوانند توانایی کافی را داشته باشند؛

بخواهیم به همان ترتیبی که در حوزه کتاب استفاده می‌کنیم به ترتیب مجموعه‌سازی، سازماندهی و اشاعه اشاره کنیم در رابطه با سازماندهی رویکردهای کتابخانه مرکزی چگونه است و با توجه به حجم واردات کتاب و سایر منابع اطلاعاتی سازماندهی به چه صورت انجام می‌شود؟

□ در سازماندهی رده مورد استفاده ما کنگره است و گسترش‌های مربوط به زبان فارسی و رده اسلام و ... که استفاده می‌کنیم، بخش فهرست‌نویسی در دو بخش فارسی و غیرفارسی فعالیت می‌کند؛ غیرفارسی اعم از عربی و کشورهای حوزه آسیای میانه که کتاب‌های آنها در مجموعه موجود است و برای آنها سازماندهی انجام می‌شود. ابزار اصلی ما برای کتاب‌های فارسی کتاب‌شناسی ملی است ولی متأسفانه تا سال‌ها از کتاب‌شناسی ملی به‌صورت روتین و مؤثر در مجموعه ما استفاده نمی‌شد و دلیل آن قدمت رشته کتابداری در دانشگاه تهران و همچنین تخصص همکاران بود که از همکاری و هماهنگی بین کتابخانه ملی و دانشگاه تهران جلوگیری می‌کرد؛ یعنی اگر سرعنوانی در کتابخانه ملی پذیرفته می‌شد نقدی بر آن بود و این نقدها و اصلاحات در مجموعه اتفاق می‌افتاد ولی در کتابخانه ملی نه، در نتیجه دو مجموعه به‌تدریج از هم دور شدند و در دو فضای متفاوت حرکت کردند. خوشبختانه

این خصوص ما افزایش ساعات و بیشتر از آن دسترس‌پذیر کردن مجموعه را داشتیم، سال اولی که من به کتابخانه آمدم برای اولین بار مخازن را خواندیم و کتاب‌هایی را که سازماندهی نشده بودند بیرون آوردیم و سازماندهی کردیم بسیاری هم شاید سازماندهی شده بودند ولی وارد سیستم نشده بودند یا به اشتباه وارد شده بود و بازیابی نمی‌شدند که سعی شد مشکلات برطرف شود. بررسی کردیم و در بررسی‌های اولیه به این پرداختیم که کدام مجموعه ما گردش دارد و کدام یک ندارد؛ یعنی چرا کتابی امانت نمی‌رود؟ آیا به این دلیل که مفید نیست و یا به خوبی در معرض دید قرار ندارد. این باعث شد که سیاستی را پیگیری کنیم و آن تالارهای باز بود؛ تالار اقبال لاهوری و تالار جمالزده در حوزه ادبیات و شعر و تالار علوم و فنون در حوزه تخصصی فنی و مهندسی به مجموعه اضافه شد. این تالارها به شدت کمک کردند و امروزه شما چرخش کتاب و افزایش حجم مراجعه‌کننده را در آنها به وضوح می‌بینید. در نتیجه در گذشته یا خوب سازماندهی نمی‌شدند و یا در معرض دید

دانشگاه بی‌مانع طرح بسیار خوبی است و اگر بتوانیم الگوی خوبی در این زمینه باشیم فکر می‌کنم بقیه دانشگاه‌ها هم از این طرح استقبال کنند

قرار نداشتند. در کنار آن ما کاری انجام دادیم که از بحث مراجعه فرد به کتابخانه برای یافتن یک منبع جلوگیری کنیم؛ به این منظور میز مرجع مجازی را راه‌اندازی کردیم و از خدمات پیام کوتاه برای اطلاع‌رسانی استفاده می‌کنیم، تمدید و رزرو تلفنی داشتیم که الان اینترنتی آن هم راه‌اندازی شده است. اینها خدماتی است که برای اشاعه اطلاعات انجام دادیم خصوصاً برای دانشجویان که ممکن است زمانی را خارج از تهران و در رفت‌وآمد باشند و مسائل خاص خود را دارند. همچنین تسویه حساب آنلاین را قرار دادیم که اعضاء در هر زمانی از وضعیت خود باخبر باشند؛ البته اعضاء می‌توانند پروفایل خود را به صورت آنلاین مشاهده کنند. در کنار آن بحث دیجیتال کردن منابع را پیگیری کردیم تا در حجم کمتر بتوانیم اکانت‌های دوردست را هم خدمت‌رسانی کنیم. ۲۴ هزار پایان‌نامه موجود را دیجیتال کردیم و دوستانی مثل شما که دست‌اندرکار هستید می‌دانید که حجم ۲۴ هزار پایان‌نامه تمام متن چقدر می‌شود. خوشبختانه بخش نرم‌افزاری ما خوب این بخش را پشتیبانی کرد. از سال ۱۳۶۹ تا کنون ما همه پایان‌نامه‌های مجموعه را دیجیتال کردیم مگر به صورت موردی، که یا ویژگی‌های خیلی خاصی نداشتند و یا تحقیقات مکرر بودند. هم‌زمان با توسعه این تفاهم‌نامه‌ها کمک‌هایی دریافت کردیم، اسکنرهایی را اضافه

یعنی دانشگاه‌های مختلف قادر به تبادل اطلاعاتی باشند، آیا نرم‌افزار شما پیش‌بینی‌های لازم در این خصوص را دارد که بتواند با نوسا و پارس آذرخش که به نوعی بیشترین استفاده را در کتابخانه‌ها دارند تبادل اطلاعاتی مناسبی داشته باشد؟

□ زمانی که نرم‌افزار طراحی شد من در دانشگاه تهران نبودم، سیستم جامع کتابخانه تهران در سال ۱۳۷۶ نوشته شده و طی ۱۳ سال گذشته بارها ویرایش و بازبینی شده است. چیزی که من از نرم‌افزار - قبل از اینکه مسئولیت را بگیرم - شنیدم با چیزی که واقعاً کار می‌کند متفاوت است؛ مثلاً همیشه شنیده بودم نرم‌افزاری کم‌قابلیت با کمترین امکانات مبادله اطلاعات است در حالی که این‌گونه نیست ما از سال قبل در مجموعه دانشگاه تهران شروع به گرفتن خروجی از این نرم‌افزار کردیم. اگر موجودی مجموعه دانشگاه تهران را در Lib.ir مشاهده کنید جالب توجه است که هر کتابی که در آن جست‌وجو کنید معمولاً سه، چهار یا پنج Holding آن مربوط به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران است؛ یعنی ما بیشترین موجودی را در آنجا قرار دادیم. عین این کار را در کنسرسیوم محتوای ملی هم انجام دادیم، در کنسرسیوم محتوای ملی هم که با حضور ۱۱ تن از دست‌اندرکاران حوزه اطلاعات در ایران اتفاق افتاده فعال‌ترین عضو ما هستیم در نتیجه اگر نرم‌افزاری قابلیت نداشته باشد نمی‌توان چنین خروجی را از آن گرفت ولی اینکه این نرم‌افزار جای کار دارد درست است. من فکر می‌کنم نرم‌افزار قوی است به این خاطر که من از کیف‌داری تا رزروهای اعضاء را با آن کنترل می‌کنم، البته ضعف‌هایی هم دارد که انشاءالله مجموعه کار می‌کند و به این سمت می‌رود تا در بخش‌های مختلف توانایی آن را بالا ببرد.

■ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران با توجه به ماهیتی که دارد به عنوان کتابخانه‌ای که می‌خواهد بیشتر در خدمت پژوهش باشد، منتظر است افراد به آن مراجعه کرده و از آن استفاده کنند و یا تلاش کرده اطلاعات را خود به دست مصرف‌کنندگان برساند و یک کتابخانه فعال است؛ به طور کلی در بحث اشاعه اطلاعات چه کارهایی در کتابخانه مرکزی انجام شده؟ مخصوصاً برای افرادی که مشکلات دارند؛ مثل نابینایان و ناشنوایان که نمی‌توانند به کتابخانه مراجعه کنند. البته در مشاهده سایت کتابخانه دانشگاه بخشی را که برای نابینایان در نظر گرفته شده بود دیدم، در خصوص اشاعه اطلاعات به صورت کلی و به صورت خاص برای گروه‌های ویژه چه تدابیری اندیشیده شده است؟

□ فکر می‌کنم بحث اشاعه اطلاعات اصلی‌ترین کار یک کتابخانه است. یعنی ما گردآوری، مجموعه‌سازی و سازماندهی انجام می‌دهیم برای اینکه اشاعه دهیم. متأسفانه رویکردهای مراکز اسنادی ما عموماً این‌طور نیست ولی ما سعی کردیم در کتابخانه آن را اعمال کنیم. در حذف کردن موانع که شاید منظور شما این باشد که چه کارهایی را برای حذف موانع انجام دادید؛ در

اشاره فرمودید؛ از جمله موافقتنامه‌هایی که با کتابخانه ملی اتفاق افتاده، به سایر نکاتی که در این دو سال اتفاق افتاده و فکر می‌کنید تحولی در تاریخ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران بوده و همچنین به برنامه‌های آتی اشاره بفرمایید.

□ در حقیقت ما تحولی نداشتیم و به ذکر رخدادهایی که انجام شده پرداختم ولی برخی مباحث برای ما اولویت بوده؛ از زمانی که به کتابخانه آمدم کتابخانه عضو ایفلا شد در حالی که در ۱۲ سال قطع بود، عضو اتحادیه بین‌الملل کتابخانه‌های فنی یاتول هستیم و به مدت پنج سال نماینده یاتول در دانشگاه تهران هستیم و از طریق ما کتابخانه‌های دانشکده‌های فنی می‌توانند با یاتول تبادل اطلاعات داشته باشند و نیرو اعزام کنند. به‌طور کلی در بخش بین‌المللی خوب بودیم. در حوزه آموزش کارهایی را برای بازآموزی نیروها انجام دادیم؛ از جمله اعزام نیرو به خارج از کشور، علاوه بر آن دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت که بیش از ۴ هزار ساعت آموزش فقط سال قبل داشتیم. در حوزه‌های مختلف کتابداری که بیشتر رویکرد ما در بحث کاربر مداری بوده تا نیروها یاد بگیرند رویکردهای جدید چیست، اطلاعات برای اطلاعات است یا اطلاعات برای اشاعه؟ و تجهیز اطاق شورایی که هست برای همین کارگاه‌های درونی بوده، تجهیز مرکز آموزش اطلاع‌رسانی تخصصی که خدمت شما عرض کردم، مبادله و اهداء بسیار وسیع کتاب تا دورترین نقاط ایران را در برنامه خود داریم و خیلی هم تأثیر خوبی داشته به‌طوریکه روز گذشته فردی از لنگرود به کتابخانه آمد و مجموعه اسناد خانوادگی خود را به دانشگاه تهران اهداء کرد. ما دائماً با این اهداها مواجه هستیم همان‌طور که ما اهداء می‌کنیم ما را می‌شناسند و اعتماد می‌کنند و این نکته‌ای بود که در مورد نسخ خطی می‌خواستیم بگوییم. مجموعه ما شاید کوچک‌تر از مجموعه دیگر مراکز اسنادی باشد ولی منحصر به فرد است و کسانی این مجموعه‌ها را اهداء کرده‌اند که یا عرق دانشگاهی داشتند و یا خیلی علاقه‌مند بودند که در مجموعه دانشگاهی از آنها کار علمی بماند و نمی‌خواستند وقف کنند و میراث فرهنگی به‌جا بگذارند بنابراین وقتی به مجموعه نسخ خطی ما مراجعه می‌کنید تنوع موضوعات علمی را بیشتر می‌بینید. در مجموعه‌های دیگر شما بیشتر کتاب‌های مذهبی می‌بینید ولی در مجموعه دانشگاه تهران این‌طور نیست و نسخی یافت می‌شود که شاید در مجموعه‌های دیگر پیدا نکنید؛ مجموعه‌ای در دانشگاه تهران وجود دارد که ویژگی‌های خاصی دارند به‌خصوص ویژگی علمی آنها؛ مثلاً ما رساله‌ای داریم در بحث توپ‌سازی که اولین نمونه پتنت ایرانی است و در جای دیگر موجود نیست و خیلی برای من جالب است و این ویژگی‌هایی است که مجموعه نسخ خطی دانشگاه تهران دارد و چون مراکز دیگر، دانشگاهی نیستند و همه به ما رسیده است.

■ با توجه به این ویژگی امیدواریم در آینده نزدیک در دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی هم کارشناسی ارشد نسخ خطی وجود داشته باشد. آیا برنامه‌ای برای توسعه بخش نسخ

کردیم که هم در بخش نشریات و هم نسخ خطی بسیار کارگشا بوده برای اینکه موجودی دیجیتال ما را بالا ببرد. بیش از هزار نسخه خطی دیجیتال شده، حدود ۳ هزار میکروفیلم باقیمانده که دیجیتال نشده و از نشریات حدود ۴۰۰ عنوان دیجیتال شدند و در برنامه خود داریم که تا آخر تابستان حدود ۱۰۰ نسخه را در اختیار همگان قرار دهیم. شما اشاره‌ای کردید به گروه‌های خاص؛ بخش نابینایان در کتابخانه قدمت زیادی دارد و در بسیاری از ابزارهای قدیمی و برجسته‌نگارها و مقالات مشاهده می‌کنید که این بخش از سال‌ها پیش وجود داشته. ما سعی کردیم در این بخش تجدید حیات داشته باشیم به این نحو که اولویت را به کتاب‌های گویا دادیم، ما در کتابخانه مرکزی کتاب گویا تولید می‌کنیم که برای دانشجویان نابینا بسیار اهمیت دارد و تا به امروز بر اساس متونی که در دانشگاه تهران تدریس می‌شود کتاب‌های مربوط به ۱۰ عنوان درسی را برای دانشجویان نابینا گویا کرده‌ایم. به غیر از آن حدود ۲ هزار مجموعه دیگر را هم از مراکز دیگر گردآوری کردیم

جامعه کتابداری ما جامعه مستعدی است امیدوارم با تأسیس دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی که با اسم علوم اطلاعات و مدیریت اسناد ثبت می‌شود و در حال تعیین محل ساختمان آن هستیم به توفیقی برسیم که بتوانیم با همکاری در کنار هم خواست‌های قلبی‌مان را به ظهور برسانیم

که سازماندهی شدند و دانشجویان فایل آن را دریافت می‌کنند. برنامه نقشه‌ها را پیگیری می‌کنیم و برای اولین بار است که حدود ۱۲۰۰ نقشه را به‌صورت الکترونیکی در وب‌سایت دانشگاه تهران قرار دادیم.

■ با توضیحاتی که فرمودید مشخص است که از فن‌آوری جدید به شکل مطلوبی در کتابخانه استفاده شده است. نکته‌ای هست که مربوط به بخش فن‌آوری‌ها باشد و به آن اشاره نکردید؟

□ ما بحث امنیت کتابخانه را داریم که متأسفانه خیلی کم به آن پرداخته می‌شود سیستم‌های ضدسرقت در همین دو سال اخیر در کتابخانه نصب شده و قبل از آن کتابخانه فاقد سیستم‌های ضدسرقت بودند. همه تالارهای کتابخانه به این فن‌آوری مجهز هستند به‌غیر از تالار نفیس که در حال حاضر اولویت کار قرار گرفته است. تالار نفیس کتاب امانت نمی‌دهد. سیستم‌های اعلام و اطفاء حریق و دوربین‌های مداربسته برای امنیت هر چه بیشتر کتابخانه از اولویت‌های کار ما است.

■ در رابطه با برخی تحولاتی که در دو سال اخیر اتفاق افتاده

خطی پیش‌بینی کردید؟

ما بیشتر بحث تکنیک‌های نسخ خطی را داریم هیچ لزومی ندارد خود نسخ خطی را افزایش دهیم، شما فهرست مخطوطات را مشاهده کردید و در جلسات شرکت کردید و دیدید که دوستان با چه علاقه‌مندی نسخه‌برداری از منابع تمام جهان را شروع کردند و در اختیار یکدیگر هم قرار می‌دهند. ارتباطات خیلی خوبی داریم و شاید ۵۰ هزار نسخه خطی را روی هارد یک مجموعه به ما اهداء کند و مجموعه دیگر را فرد دیگر و به این ترتیب مجموعه‌های دیگر، مهم این است که ما بتوانیم از آنها به خوبی استفاده کنیم. من فکر می‌کنم رویکرد علمی ما شناسایی روش‌هایی است که این منابع بهتر حفاظت شده، بهتر مرمت شوند، بهتر فهرست شوند و بهتر در دسترس قرار بگیرد. شاید در دوره‌های طولانی این نسخ به تیب خاصی از محققین منحصر شدند که لازم است همه بدانند برای آنها هم منابعی هست. ما چرا در این بحث‌ها پیشینه‌پژوهی و جست‌وجو نمی‌کنیم که آیا در نسخ خطی هم می‌توان ردی از این موضوع پیدا کرد؟ دلیل آن این است که برای جست‌وجو دسترس‌پذیر نیستند و رویکرد ما این است که بیشتر این بخش را تقویت کنیم ولی در مورد خود مجموعه نمی‌توانم اعلام کنم که هدف کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران این است که مجموعه نسخ خطی خود را گسترده کند.

به کتابخانه اشاره کردید، ما برای معلولین بحث مسطح‌سازی را اجرا کردیم و استقرار فضا برای آنها را در نظر گرفتیم و در برنامه‌های دیگر نیز تفاهم نامه‌ای را با سازمان بهزیستی داریم به‌عنوان اولین دانشگاه بی‌مانع که اولین فضا در دانشگاه بی‌مانع کتابخانه مرکزی است. دانشگاه تهران در طرح کشوری قرار است اولین دانشگاه بی‌مانع باشد که مستلزم هزینه‌های بسیاری است ولی در کتابخانه مرکزی این اولویت را گذاشتند و سازمان بهزیستی، سازمان حمل و نقل و شهرداری نمایندگان خود را گسیل کردند و یک گزارش خیلی خوب تهیه کردند در این خصوص که چگونه افرادی که معلولیت‌های جسمی و حرکتی دارند از این دانشگاه استفاده کنند. دانشگاه بی‌مانع طرح بسیار خوبی است و اگر بتوانیم الگوی خوبی در این زمینه باشیم فکر می‌کنم بقیه دانشگاه‌ها هم از این طرح استقبال کنند. ما این طرح را با آسانسور کتابخانه شروع کردیم؛ یعنی در پنل آسانسور فردی که معلولیت حرکتی دارد، در حالت نشسته می‌تواند کلیدها را بزند. نیاز به این نیست که کارهای

ما در بحث کنسرسیوم محتوای ملی موجودیت اطلاعات را از فضا جدا می‌کنیم یعنی در هر نقطه از ایران که باشید می‌توانید فهرست مندرجات ما را ببینید

یعنی اگر چیزی که داریم را بتوانیم درست در اختیار قرار دهیم کار درستی کردیم. چه پیشنهادی برای سایر کتابخانه‌های دانشگاهی برای تعامل و همکاری بیشتر دارید؟ زیرا در حال حاضر همان‌طور که مستحضر هستید در دنیا داشتن مجموعه زیاد مهم نیست بلکه به نوعی دسترس‌پذیری و اشتراک محتوا مطرح است. به‌عنوان بزرگ‌ترین کتابخانه دانشگاهی کشور چه پیشنهادی برای کتابخانه‌های دانشگاهی دیگر دارید و چه تعامل و همکاری‌هایی را دوست دارید با آنها داشته باشد؟

بزرگ انجام داد با انجام کارهای ساده هم می‌توان محیط را برای دوستانی که محدودیت دارند و با این محدودیت کارهای بزرگی انجام می‌دهند تحت تأثیر قرار داد.

■ نکته‌ای هست که بخواهید به آن اشاره کنید و من فراموش کرده باشم؟

□ در حال حاضر پلتفرم‌های متعددی برای نحوه همکاری از سطوح خیلی جزئی تا سطوح عالی در کتابخانه مرکز دانشگاه تهران آماده است و ما فکر می‌کنیم که همه مجموعه‌ها در قالب همکاری رشد می‌کنند به این خاطر که با همکاری، مجموعه‌ای بسیار وسیع‌تر از آن چیزی که در ذهن ما نمی‌گنجد، به‌خصوص در حوزه اطلاعات خواهیم داشت. جامعه کتابداری ما جامعه مستعدی است امیدوارم با تأسیس دانشکده کتابداری و اطلاع‌رسانی که با اسم علوم اطلاعات و مدیریت اسناد ثبت می‌شود و در حال تعیین محل ساختمان آن هستیم به توفیقی برسیم که بتوانیم با همکاری در کنار هم خواست‌های قلبی‌مان را به ظهور برسانیم.

■ با آرزوی موفقیت برای شما، از اینکه وقت‌تان را در اختیار این جلسه قرار دادید تشکر می‌کنم.

□ دانشگاه تهران به‌عنوان دانشگاه مادر و - می‌توانیم ادعا کنیم - شاید بزرگ‌ترین مجموعه موجود را در کتابخانه‌های دانشگاهی داریم، خوشحال می‌شویم در خدمت کلیه دانشگاه‌ها باشیم؛ اعم از آزاد، دولتی و جامع علمی کاربردی و اگر در غالب همکاری باشد شاید بسیاری از کتابخانه‌ها از مجموعه‌سازی بی‌نیاز شوند چون فقط بحث مجموعه‌سازی نیست، بحث حفاظت و نگهداری از مجموعه و فضایی که اشغال می‌کند مطرح است و ما می‌توانیم آنها را تجمیع کنیم و اگر به جای ۵۰ هزار جلد ۵۵ هزار جلد مجموعه‌سازی کنیم اتفاقی نمی‌افتد ولی برای واحدهای کوچک ممکن است اتفاق بزرگی بیفتد. ما در بحث کنسرسیوم محتوای ملی موجودیت اطلاعات را از فضا جدا می‌کنیم یعنی در هر نقطه از ایران که باشید می‌توانید فهرست مندرجات ما را ببینید؛ مثلاً فهرست مندرجات تالار ایران‌شناسی را ببینید و صفحات هر مطلبی که خواستید برایتان اسکن و فرستاده شود و با کارت اعتباری خود هزینه را پرداخت کنید. شما در بحث گروه‌های خاص مراجعه‌کننده